КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ТЫШКЫ ИШТЕР МИНИСТРЛИГИНИН КАЗЫ ДИКАМБАЕВ АТЫНДАГЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫК АКАДЕМИЯСЫ

Б.Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-ОРУС СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ

Диссертациялык кеңеш Д 07.22.659

Кол жазма укугунда

УДК: 323.2(575.2):323.21

Канатбеков Эдиль Канатбекович

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДЫК КООМДУН ӨНҮГҮШҮНӨ САЯСИЙ МАДАНИЯТТЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

Саясий илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек-2024

Иш К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Социология жана саясий-укуктук дисциплиналар кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Дононбаев Алим Дононбаевич** саясат илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин профессору

Расмий оппоненттер:

Жетектөөчү мекеме:

Коргоооо…………………………

Диссертация менен ………………китепканасынан таанышууга болот

Авторефераттаратылды.
(дата)

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы
КР ТИМ К.Дикамбаев ат.Дипломатиялык
Академиясынын эл аралык мамилелер
кафедрасынын башчысы **Джоробекова А.Э.**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу: Кыргызстандагы жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын тийгизген таасирин изилдөө — өлкөнүн социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий ландшафтынын татаал шарттарында маанилүү темалардын бири болуп саналат. Кыргыз Республикасы жарандык коом уюмдарын жайылтууда жана демократиялык баалуулуктарды жайылтууда маанилүү роль ойногонсаясий турмуштун жана жарандык активдүүлүктүн бай тарыхына ээ.

Өлкөнүн саясий маданияты жарандык коомдун өнүгүшүнө тоскоол болгон тарыхый көчмөндүк аң-сезим жана авторитаризм менен калыптанган. Советтик башкаруу стилинин мурасы, демократиялык институттар боюнча тажрыйбанын жетишсиздиги жарандардын мамлекеттик чечимдерге каршы чыгуусун кыйындатат, натыйжада жарандык активдүүлүк жана саясий кайдыгерлик чектелет.

Советтик башкаруу стили тажрыйбасы жетишсиз болгон демократиялык институттар менен айкашып жарандардын мамлекеттик чечимдерге каршы чыгуусун кыйындатып, натыйжада жарандык активдүүлүк чектелип, саясий апатия пайда болот.

Ошону менен бирге Кыргызстан күчтүү жарандык коомду өнүктүрүүдө көптөгөн кыйынчылыктарга туш болот жана алардын көпчүлүгү саясий маданияттын тереңинен орун алган. Негизги маселелеринин бири саясий туруксуздук жана мамлекеттик коррупция болуп саналат, алар элдин ишенимин олуттуу түрдө кетирип, жарандык коом уюмдарынын натыйжалуу иштешине тоскоол болот. Мындан тышкары, саясий камкордуктун, тууганчылыктын жана жакындыктын тармактары көп учурда ачык-айкындуулукка тоскоол болуп, жарандык коом уюмдарынын түшүндүрүү иштерине доо кетирет жана мыйзамдын иштешине жол бербейт.

Аталган маселелердин чечилишинде ачык-айкындуулукту, отчеттуулукту жана жарандардын катышуусун камсыз кылууда өкмөт тарабынан да жарандык коом тарабынан да макулдашылган күч-аракетти талап кылат.

Ошону менен бирге жарандык билим жана аралашуу жарандардын саясий жана коомдук чөйрөлөргө жигердүү катышуу жөндөмдүүлүгүн жогорулатууда маанилүү орунду ээлейт.

Кандидаттык диссертациянын темасы саясат таануу, социология жана тарых боюнча Кыргызстандын жана коңшу мамлекеттердин окумуштуулары тарабынан саясий жана маданий багытта жүргүзүлгөн жеке илимий изилдөөлөр менен байланышат.

Изилдөө көз карандысыз демилгелик долбоордун алкагында жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн максаты – Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүү фактору катары саясий маданияттын маанисин аныктоо. Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

- азыркы кыргыз коомдук шарттарындагы саясий маданият теориясынын актуалдуулугун аныктоо;
- саясий маданияттын негизги функцияларын аныктоо;
- стереотиптердин жана архетиптердин аң-сезимсиздик призмасы аркылуу кыргыз коомундагы саясий маданияттагы ролун жана ордун белгилүү;
- жарандык коомдун калыптануу фактору катары саясий маданияттын калыптанышынын тарыхый шарттарын талдоого алуу;
- Кыргызстандагы саясий маданияттын азыркы абалына сереп салуу;
- жарандык коомдогу саясий маданияттын өнүгүшүнүн негизги маселелерин аныктоо;
- жарандык коомду өнүктүрүү үчүн саясий маданиятты жакшыртуунун негизги багыттарын көрсөтүү;

Изилдөөнүн теориялык-методологиялык базасы саясий маданият жана жарандык коом теориялары боюнча жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн теориялык корутундуларына негизделет.

Диссертациянын теориялык негизин саясий маданиятты жана жарандык коомду изилдөө маселелерине арналган теорияларды, концепцияларды, илимий иштерди, методологияларды жана башка изилдөө ыкмаларын камтыган ата-мекендик жана чет элдик изилдөөчүлөрдүн эмгектери түзөт.

Изилдөөнүн методологиялык негизин төмөнкүдөй методдордун жыйындысы түздү: тарыхый, себеп-натыйжалаш, логикалык, системалык, индуктивдик, дедуктивдик жана контент анализ методдору.

Тарыхый метод аркылуу өнүгүүнүн ар кандай тарыхый этаптарында кыргыз коомундагы саясий маданияттын өнүгүшүн аныктап алууга мүмкүнчүлүк болду. Себептик-натыйжа анализ менен жарандык коомдун саясий маданиятына таасир эткен негизги факторлор бөлүнүп көрсөтүлдү.

Логикалык метод аркылуу негизи идеялардын жана аргументтердин ырааттуу тартиби түзүлдү. Системалык метод менен Кыргызстандагы жарандык коомдун калыптанышына өбөлгө түзгөн экономикалык жана социалдык чөйрөдөгү мамлекеттик саясат анализге алынды.

Индуктивдик метод саясий маданият менен жарандык коомдун карым-катышынын жаңы аспектилерин аныктоого шарт түзсө, дедуктивдик метод аркылуу алардын байланыштары аныкталды.

Эмпирикалык метод, контент-анализ аркылуу аналитикалык порталдар, ЖМК, интернет булактар жана нормативдик-укуктук базалардын материалдары изилдөөгө алынды.

Изилдөөнүн эмпирикалык базасы. Диссертацияда эмпирикалык булак материал катары социологиялык изилдөөлөрдүн маалыматтары, илимий конференциялардын материалдары жана белгилүү чет элдик жана ата мекендик авторлордун саясат таануу боюнча изилдөөлөрү, ошондой эле кыргыз жалпыга маалымдоо каражаттарынын, мамлекеттик органдардын Кыргыз Республикасынын Президентинин расмий интернет-порталдарынын, коомдук уюмдардын жана башкалардын материалдары колдонулду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Иште саясий маданиятты изилдөөдө кыргыз коомчулугунун өнүгүшүнүн спецификасына басым жасоо менен теориялык-методологиялык негиздерине комплекстик анализ жасалды. Тактап айтканда, бул илимий изилдөөдө төмөнкүдөй иликтөөлөр жүргүзүлдү:

1. «Саясий маданият» түшүнүгүнүн батыш, советтик, орусиялык жана кыргыз изилдөөчүлөрүнүн эмгектериндеги эволюциясы системалуу талдоо жүргүзүлүп, бул предметтик чөйрөдөгү негизги парадигмалар, ыкмалар жана мектептер аныкталды;

2. Кыргызстандагы жарандык коомду улуттук өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен талдоодо саясий маданият боюнча теорияларга жана концепцияларга сын көз караш менен баа берилди;

3. «Саясий маданият» түшүнүгүн кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасынын жана салттарынын таасири астында калыптанган саясий аң-сезимдин жана жүрүм-турумдун туруктуу моделдеринин жыйындысы катары кароо аркылуу трактовкалоо сунушталды.

4. Кыргызстанда саясий маданияттын калыптанышынын негизги тенденциялары жана факторлору ар кандай тарыхый этаптарда – салттуу, советтик жана постсоветтик мезгилдердеги абалы белгиленди.

5. Азыркы кыргыз коомунун саясий маданиятындагы сегменттелүү, салттуу жана модернизациялык элементтердин айкалышы, ошондой эле коррупциянын таасири, жарандык коомдун өнүкпөгөн институттары, мамлекет менен коомдун ортосундагы начар байланыш, коомдун саясий маданиятынын калыптанбаган орто классы жана төмөн деңгээли сыяктуу өзгөчөлүктөрү талданды;

6. Жарандык коомду өнүктүрүүгө жана демократиялык институттарды бекемдөөгө көмөктөшүү максатында Кыргызстандын саясий маданиятын модернизациялоо концепциясы сунушталды.

Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси. Иштин теориялык жоболору жарандык коомду калыптандырууда саясий маданияттын ролун тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Диссертациянын корутундулары иштелип жаткан тема боюнча мындан аркы изилдөөлөр үчүн негиз боло алат. Изилдөөнүн натыйжалары жогорку окуу жайларында атайын курстарды, семинарларды жана курстарда – саясат таануу, социология, тарых жана саясий маданият дисциплинасын даярдоо процессинде колдонуга болот.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Илимий ой жүгүртүүдөгү «саясий маданият» түшүнүгүнүн эволюциясы бир нече этаптарды басып өткөн, т.а., антикалык ойчулдардын алгачкы идеяларынан структуралык функционализм, бихевиорализм, интерпретация, социологиялык жана маданий тенденциялар чагылдырылган заманбап теориялык жана методологиялык ыкмалар.

2. Саясий маданияттын тарбиялык, эвристикалык, социалдаштыруучу, интеграциялоочу, жөнгө салуучу, ченемдик-нарктык жана үзгүлтүксүздүктү камсыздоо сыяктуу функциялары жарандардын саясий системаны кабыл

алуусу жана карым-катышын аныктоо менен жарандык коомдун калыптанышында жана өнүгүшүндө чечүүчү ролду ойнойт.

3. Азыркы мезгилдеги кыргыз коомунун саясий маданиятынын типологиясы, бир жагынан, тарыхый жактан калыптанган жарандык-патриархалдык маданият менен карама-каршылыктан, экинчи жагынан, жарандык демократиялык баалуулуктар менен маданият системасынан, ошондой эле анын синкретикалык, сегменттик мүнөзүн шарттаган субмаданияттык элементтерден турат.

4. Кыргызстандын саясий маданиятын коомдун күнүмдүк турмушуна жана адаттарына айланган бийлик мамилелер системасындагы адамдардын саясий аң-сезиминин жана жүрүм-турумунун үлгүлөрү катары аныктаса болот. Стереотиптер, жүрүм-турум үлгүлөрү жана архетиптер сыяктуу аң-сезимсиз процесстер жарандардын саясий ишенимдерине жана жүрүм-турумуна олуттуу таасирин тийгизет.

5. Салттуу маданиятты, көчмөн жашоо образын, Россия империясынын жана СССРдин таасирин камтыган тарыхый шарттар Кыргызстандын саясий маданиятын калыптандырууда, саясий түзүлүшкө жана коомдук маанайга жаңы элементтерди жана өзгөрүүлөрдү киргизүүдө чоң роль ойногон.

6. Кыргызстандын азыркы саясий маданияты – бул салттык мүнөздөрдүн, стереотиптердин жана нормалардын батыш практикасынан алынган элементтер менен айкалышы, чыгыш жана батыш таасирлеринин өзгөчө жана татаал аралашмасынан турат.

7. Кыргыз Республикасы калктын саясий маданиятынын төмөндүгүнө, жарандык коомдун институттарынын өнүкпөгөндүгүнө, коррупцияга, мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы начар байланышка, өнүкпөгөн орто класска байланыштуу күчтүү жарандык коомду курууда көйгөйлөргө туш болот.

8. Саясий маданиятты модернизациялоонун келечеги рационалдуу-укуктук маданиятты калыптандыруу, жарандык коомдун баалуулуктарын бекитүү, жарандардын укуктук аң-сезимин жана саясий катышуусун өнүктүрүү, салттуу стереотиптерди жеңүү менен байланышат.

9. Кыргызстанда азыркы мезгилде саясий маданиятты трансформациялоонун эң маанилүү факторлору болуп демократиялаштыруу процесстери, жарандык коом институттарын өнүктүрүү, маданияттар аралык диалог жана мамлекеттик маданият саясатынын натыйжалуулугу саналат.

10. Кыргызстанда жарандык коомду калыптандыруу үчүн ченемдик-укуктук базаны камсыз кылууну, мамлекеттик кызматкерлердин жана жаштардын саясий маданиятын калыптандырууну, орто кластты өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүнү, жарандык уюмдарды колдоону жана бийлик менен элдин кайтарым байланышынын эффективдүү механизмин камтыган саясий маданиятты өнүктүрүү концепциясы сунушталат.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Кандидаттык диссертацияны жазууда архивдик жана гезиттик материалдар, эл аралык уюмдардын баяндамалары, илимий-практикалык конференциялардын, тегерек столдордун материалдары

жана социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, маалымат агенттиктеринин жана массалык маалымат каражаттарынын материалдары пайдаланылган. Жарандык коомдун өнүгүшүндө саясий маданияттын маанилүүлүгү негизделет. Жарандык коомдун саясий маданиятынын өнүгүшүнө таасир этүүчү негизги факторлор аныкталды. Кыргызстандагы жарандык коомдун саясий маданиятынын абалы изилденди. Жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүүгө таасир этүүчү негизги көйгөйлөр аныкталып, анын негизинде жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүү концепциясы иштелип чыгат. Саясий маданиятты өнүктүрүү концепциясы иштелип чыгып, 2023-жылы АКИpress маалымат агенттигинде жарыяланган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы. Кандидаттык диссертациянын мазмуну Жаш окумуштуулардын ««Этнорелигиозный фактор в политических процессах на современном Востоке» (Россия)» аттуу эл аралык илимий-практикалык онлайн-семинарында, ошондой эле «Актуальная Евразия»: Том II. — Санкт-Петербург: Университет при МПА ЕврАзЭС, 2024 г. (Серия «Евро-Азиатские исследования») аттуу жамааттык монографияда чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын публикацияларда толук чагылдырылышы. Диссертациянын мазмуну жана негизги жоболору 10 публикацияда чагылдырылган: чет элдик РИНЦ журналында - 1 публикация (Россия); КР ЖАК сунуштаган илимий мезгилдүү басылмаларда – 6 илимий макала, ошондой эле Кыргызстандагы башка рецензияланган басылмаларда 3 макала жарык көргөн.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Кандидаттык диссертация киришүүдөн, 8 параграфты камтыган үч баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин жалпы көлөмү – 148 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, максаты, милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык жана экономикалык мааниси, коргоого коюлуучу негизги жоболор, изилдөөнүн изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробациясы жана жайылыш берилди.

«**Саясий маданияттын теориялык негиздери»** деп аталган биринчи баптын «Саясий маданияттын маңызы жана функциялары» деген биринчи бөлүмүндө көп кырдуу саясий маданият түшүнүгү ар түрдүү илимий ыкмалар жана саясат таануу, социология жана философиялык көз караштар чегинде каралат. Саясий маданият түшүнүгүнүн Г.Алмонд, С.Верба, Е.Вятр, Боднар ж.б.сыяктуу белгилүү изилдөөчүлөр колдонгон негизги аныктамалары талдоого алынат.

Азыркы мезгилдеги саясий маданияттын саясий баалуулуктар, саясий институттардын нарктык мүнөздөмөлөрү, саясий мамилелердин жана процесстердин мүнөзү, саясий билимдин деңгээли, жарандардын саясий кубулуштарга берген баасынан турган түзүмдүк компоненттери талданат.

Саясий процессте когнитивдүү компоненттердин, идеялардын жана иденттүүлүктүн ролунун жогорулашы белгиленет.

Билимдин түрдүү тармактарынын татаал калейдоскобу болгон саясий маданиятты изилдөөнүн дисциплиналар аралык мүнөзү негизделет. Саясий маданияттын тарыхый шарттуулугу жана үзгүлтүксүздүгү, өткөндүн салттарын, азыркы багыттарын жана келечекти болжолдоолорун айкалыштыруу менен баса белгиленет.

Саясий маданияттын негизги таанып-билүүчүлүк, баалоочу, эмоционалдык, социалдаштыруучу, жөнгө салуучу, интегративдик, ченемдик жана нарктык, тарыхый жана саясий улантууну камсыз кылган функциясына басым жасалат. Бул функциялардын жарандык коомду, саясий системаны, укуктук маданиятты өнүктүрүүдөгү жана жарандардын саясий жүрүм-турумунун калыптанышындагы ролу кеңири ачылат.

Коомдун саясий институттарга жана процесстерге мамилесин аныктоочу баалуулуктарды, нормаларды жана мамилелерди бердө негиз катары кызмат кылган саясий системанын ажырагыс бөлүгү катары саясий маданият жөнүндө тыянак чыгарылат.

«Саясий маданияттын калыптанышындагы жана анын жарандык коомго тийгизген таасиринин анализдеринин теориялык негиздери» аттуу экинчи бөлүмдө саясий маданият маселелеринин изилдениш абалына сереп салынат. Батыштык, советтик, орусиялык жана кыргыз изилдөөчүлөрүнүн эмгектеринде саясий маданият концепциясынын калыптануу жана өнүгүү тарыхын карап, жарандык коом концепциясынын призмасында түрдүү илимпоздордун өзөктүү мамилеси жана көз караштары баса белгиленет.

Аталган бөлүм саясий маданият концепциясына негиз салган батыш философтору менен ойчулдарынын эмгектерин карoo менен башталат. Саясий маданият терминин киргизген И.Г.Гердердин, М.Вебердин коомдук аракеттин идеалдуу түрлөрү жана саясий лидерлик концепциялары менен, улуттук мүнөзгө басым жасаган К.Мерриам, М.Миддин идеялары сыпатталат.

Г.Алмонд жана С.Вербанын структуралык-функциялык ыкма жана саясий маданияттын типологиясы кеңири иликтенген «Жарандык маданият» деген эмгеги талдоого алынат.

С.Хантингтондун («Цивилизациялардын кагылышы») маданий мамилеси, К.Гирцтин интерпретациялык концепциясы, С.Липсет, Р.Инглехарт жана башка батыш изилдөөчүлөрүнүн социологиялык көз караштары каралат.

Андан кийин автор саясий маданият маркстик-лениндик методологиянын контекстинде (Ф.М. Бурлацкий, В.И. Гладилина, М.Т. Иовчук, Л.Н. Коган ж. б. эмгектери) каралып келген советтик саясат таануугa өтөт.

Постсоветтик мезгилде орус илиминде парадигмалык өзгөрүү болуп, кеңири методологиялык ыкмалар колдонулуп, Ю.С.Пивоваров, Э.Я.Баталов, Г.Л.Орлов, С.С.Неретина, А.П Огурцов, А. Д. Воскресенский жана башка авторлордун концепциялары бөлүнүп чыгат.

Кыргызстандын саясий маданият изилдөөчүлөрүнүн эмгектерине да өзгөчө көңүл бурулат. А.Дөнөнбаевдин “баш ийүү” жана “жарандуулук” саясий маданиятынын өз ара байланышы жөнүндөгү ойлору, анын саясий маданиятка болгон көз карашы эл аралык мамилелердин өңүтүндө кеңири каралат. Б.М.Төрөгелдиеванын Кыргызстандын саясий маданиятындагы сегментация жана салттуулук жана аны модернизациялоо жөнүндөгү концепциялары белгиленет. И.Э.Мирсаитов, М.С.Жамангузов жана башка окумуштуулардын изилдөө ыкмалары баяндалат.

Саясий маданияттын ата мекендик теориясы али өнүгүүнүн алгачкы этабында тургандыгы белгиленет, ошондуктан методологиялык маселелерди чечүү жана талдоонун тиешелүү инструменттерин иштеп чыгуу үчүн мындан аркы изилдөөлөр талап кылынат.

«Методология жана изилдөөнүн методдору» аттуу экинчи бапта саясий маданиятка жарандык коом түшүнүгүнүн призмасы аркылуу талдоо жүргүзүлөт.

Биринчи бөлүмдө төмөнкүлөр баяндалат: Изилдөөнүн объектиси жана предмети: Изилдөөнүн объектисин азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын жарандык коомунун саясий маданияты түзөт. Башкача айтканда, тарыхый өнүгүүнүн азыркы этабында Кыргызстандын саясий системасына жана саясий процесстерине карата жарандардын мамилесин

аныктаган баалуулуктардын, багыттардын, мамилелердин, салттардын, стереотиптердин жыйындысына басым жасалат.

Изилдөөнүн предмети саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү жана анын Кыргызстандагы жарандык коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасиринин даражасы болуп саналат. Башкача айтканда, калыптанып калган саясий маданияттын спецификалык өзгөчөлүктөрү иликтенип, өлкөдө калыптанган жарандык коомдун калыптанышына кандай таасир этерии жана бул процесске кандай салым кошуп же тоскоолдук кылып жатканы талданат.

Колдонулган материалдар: Изилдөө булактардын кеңири спектрин камтыйт: архивдик документтер, эл аралык уюмдардын басылмалары, ЖМКнын материалдары, социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, илимий конференциялар жана тегерек столдор, ченемдик-укуктук актылар, изилденип жаткан маселелер боюнча ата мекендик жана чет элдик авторлордун эмгектери. Маалыматтардын мындай чоң массивдери теманы ар тараптуу изилдөөгө мүмкүндүк берди жана алынган корутундулардын ишенимдүүлүгүн жогорулатты.

Төмөнкүдөй изилдөө гипотезасы сунушталат: «Кыргыз коомунун саясий маданияты тарыхый, социалдык-саясий жана маданий факторлордун таасири астында калыптанган салттуулук, көчмөн жашоо образы, Россия империясынын жана СССРдин таасири, ошондой эле модернизация. азыркы мезгилдеги процесстер Кыргызстанда жарандык коомдун өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизүүдө. Ошону менен бирге бул саясий маданияттын айрым элементтери, мисалы, демократиялык салттардын алсыздыгы, коррупция, кланчылык жетилген жарандык коомдун калыптануу процесстерине тскоолдук жаратат».

Бул гипотезанын негиздемеси:

1. Сыпаттоодо Кыргызстандын саясий маданиятынын калыптанышы тарыхый шарттар, салттуу маданият, көчмөн жашоо образынын таасири, Россия империясынын жана СССРдин курамына кириши менен аныкталгандыгы белгиленет.

2. Азыркы саясий маданияттын татаал, көп компоненттүү мүнөзү салттуу жана алынган батыш элементтеринин аралашуусу менен белгиленет.

3. Саясий маданиятка байланыштуу жарандык коомдун өнүгүшүнө тоскоол болгон бир катар көйгөйлөр (коррупция, кландык мамиле ж.б.) бар экендиги белгиленген.

4. Саясий маданият коомдун мамлекеттин ички жана тышкы саясатын түшүнүүсүнө таасир этери божомолдонот. Тактап айтканда, гипотеза оң жана терс өзгөчөлүктөргө ээ болгон көп кырдуу саясий маданият азыркы этапта Кыргызстанда жарандык коомдун калыптанышынын татаал жана карама-каршы мүнөзүн аныктоочу фактор болуп саналат деген идеяны чагылдырат.

Методологиялык ыкмалар: методологиялык негиз катары геосаясий жана цивилизациялык-маданий ыкмалар тандалды. Аталган ыкмалар аркылуу географиялык шарттардын, мамлекет менен коомдун карым-катышынын тарыхый тажрыйбасынын, кыргыз этникалык тобунун өнүгүүсүнүн ар кандай этаптарында маданий салттардын жана баалуулуктардын таасири астында саясий маданияттын калыптанышын жана эволюциясын байкоого болот. Ошону менен бирге бул көрүнүш изилденип жаткан кубулушту ар тараптуу түшүнүүгө шарт түзөт.

Изилдөө методдору: саясий маданияттын өнүгүшүнүн генезисин жана өзгөчөлүктөрүн хронологиялык тартипте изилдөөнүн тарыхый методу; логикалык ой жүгүртүүнүн жардамы менен изилденүүчү маселени системалуу түрдө түшүнүү үчүн анализдин логикалык ыкмасы; саясий маданияттын абалы менен жарандык коомдогу процесстердин ортосундагы байланыштарды аныктоонун себеп-натыйжа ыкмасы; индукция жана дедукция конкреттүү фактыларга негизделген жалпы тыянактарды алуу жана конкреттүү учурларга жалпы теорияларды колдонуу ыкмалары катары; документтердин жана ЖМКнын материалдарынын мазмунун талдоо; изилденүүчү объектини өз ара байланышкан элементтердин жыйындысы катары караган системалык мамиле; саясий маданияттын институттук формаларын изилдөө үчүн структуралык-функционалдык жактан талдоо; ар түрдүү тармактардагы билимдердин дисциплиналар аралык синтези колдонулду.

Теориялык базасы: саясий маданиятка жана саясий субъектилердин жүрүм-турумуна таасир этүүчү терең маданий архетиптерди жана факторлорду аныктоо үчүн С.Фрейд менен Ч.Юнгдун «аң-сезимсиздик» жана «түпкү аң сезим» теорияларын колдонуунун максатка ылайыктуулугу негизделген. Бул теориялар элдин менталитетине терең кирип, саясий турмуштагы айрым социалдык-психологиялык кубулуштардын келип чыгышын түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Ошентип, бул главада диссертациялык иштин методологиялык куралдары кеңири баяндалып, анын негизги компоненттери ачылып, Кыргызстандагы саясий маданияттын жарандык коомго тийгизген таасирин изилдөөдөгү орду көрстүлөт.

Экинчи баптын **«Саясий маданияттын жарандык коом түшүнүгүн контекстиндеги типолгиялык мүнөздөмөсү» аттуу бөлүмүндө** жарандык коом концепциясын иштеп чыгуунун негизги этаптары жана анын саясий маданияттын калыптанышына тийгизген таасири каралат. Саясий маданияттын өнүгүү тарыхы жарандык коом жөнүндөгү идеялардын эволюциясы менен тыгыз байланышта экени белгиленет. Жарандык коомдун саясий маданиятынын өнүгүшүнүн үч мезгили көрсөтүлөт: 1) Баш ийүүнүн саясий маданиятын камтыган байыркы жана орто кылымдар; 2) жарандык

маданиятка өткөн Ренессанс жана Реформация мезгили; 3) жарандык коом түшүнүгү эл аралык масштабга ээ болгон 20-кылымдын экинчи жарымы.

«Коом» жана «жарандык коом» түшүнүктөрүн айырмалоо маанилүү. Жарандык коомду саясий турмушка катышкан активдүү жана демилгелүү жарандардан турган коомдун бир бөлүгү катары түшүнүүгө болот. Жарандык коомдун аныктамасы анын социалдык-экономикалык, саясий жана укуктук табиятын мүнөздөгөн сапаттык мүнөздөмөлөр аркылуу чагылдырылат.

Г.Алмонд жана С.Верба сунуштаган саясий маданияттын парохиалдык, субъектилик жана катышуучу типтери, ошондой эле алардын аралаш формалары талданат. Өнүккөн демократиялык өлкөлөр үчүн оптималдуу тип катары “жарандык маданиятка” өзгөчө көңүл бурулат. Классикалык типологияга башка изилдөөчүлөр тарабынан жасалган толуктоолор кирет.

Социалдык-нормативдик маданияттарга: тарыхый өнүгүүнүн жүрүшүндө калыптанган жана коомдук башкаруунун айрым механизмдери менен байланышкан “мажбурлоо”, “милдет” жана “кызыкчылык” маданиятына олуттуу маани берилет. «Жеке көз карандылык» бар коомдордо «мажбурлоо» маданиятынан «менчиктик көз карандылык» системасындагы «кызыкчылык» маданиятына өтүүчүлүк байкалат.

«Анналдар» мектебинин методологиялык ыкмалары, тактап айтканда, Ф.Броделдин тарыхый процесстеги структуралар, конъюнктуралар жана циклдер жөнүндөгү идеялары жана И.Валлерстайндын өнүгүүнү экономикалык факторлор призмасы аркылуу түшүндүргөн дүйнөлүк система концепциясы талданат.

Саясий маданияттын бири-бирине карама-каршы келген жана коомдуе жүрү-турумун калыптандаргын коллективизм, индивидуализм, эгоизм жана корпоративизм деген төрт типологиялык багыты көрсөтүлөт. Ошону менен бирге саясий маданиятты калыптандырууда массалык жүрү-турумду эске алуунун маанилүүлүгү белгиленет.

«Коомдун саясий маданиятындагы стереотип жана архетип» аттуу үчүнчү бөлүмдө коомдун саясий маданиятынын калыптанышындагы аң-сезимсиздик, түпкү аң-сезим жана архетиптердин ролу каралат.

Бул бөлүмдө аң-сезимсиздик, түпкү аң-сезим жана архетиптер коомдун саясий маданиятынын калыптанышына жана саясий чөйрөдөгү адамдардын тиешелүү жүрүм-турум моделдерине тийгизген таасирлери сыпатталат. Адамдардын саясий процесстерге, лидерлерге, идеологияларга жана институттарга болгон көз карашын жана реакциясын аныктоочу терең психологиялык механизмдери аныкталат.

Изилдөөдө көп учурда жашырылган факторлор саясий акторлордун иш-аракеттерине таасир этүүчү саясий баалуулуктарды, ишенимдерди жана шыктандырууну кандайча түзөрүн ачып берүүгө умтулат.

Саясий турмуштун ачык-айкын көрүнүштөрүнүн артында турган аң-сезимсиз күчтөрдү терең түшүнүүнүн зарылдыгы көрсөтүлгөн. Салттуу ыкмалар көбүнчө рационалдуу жана аң-сезимдүү аспектилерге көңүл бурушат, ал эми аң-сезимсиз жана эмоционалдык компоненттер перифериядa калат. Бирок дал ушул көзгө көрүнбөгөн катмарлар саясий динамикага олуттуу таасирин тийгизет. Архетиптердин, аң-сезимсиз мамилелердин жана адаттардын ролун түшүнүү менен саясий процесстерди жана алардын коомдук өнүгүүгө тийгизген таасирин изилдөөнүн жаңы, терең аналитикалык методдорун иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Эмгектин теориялык негизин С.Фрейд, Ч.Юнг жана психоанализ менен аналитикалык психологиянын башка өкүлдөрү тарабынан коюлган аң-сезимсиздик концепциясы түзөт. Юнгдун жамааттык аң-сезимсиздикти архетиптерди, баштапкы универсалдуу образдарды камтыган психиканын тубаса түзүмү катары карганынын басым жасалат. Архетиптер менен символдордун бир маңыздын туунду түшүнүктөрү катары байланышы да каралат. Бул баштапкы формалар адамдардын маданиятына, дүйнө таанымына жана жүрүм-турумуна, анын ичинде саясий чөйрөгө кандай таасир тийгизерин изилденет. Архетиптер менен өткөн муундардын тажрыйбасын берүүчү маданий салттардын ортосунда байланыш бар экендиги белгиленет.

Анда аң-сезимсиз импульстар, архетиптик образдар жана символдор коомдогу спецификалык саясий стереотиптерди, бейкалыс пикирлерди жана эмоционалдык реакциялардын калыптанышы кеңири талданат. Бул терең структуралар жеке адамдардын жана топтордун саясий каалоолоруна жана жүрүм-турум үлгүлөрүнө тийгизген таасири изилденет.

Саясий лидерлердин кабылдоосун, идеалдарын жана баалуулук багыттарын аныктаган жамааттык символикалык маданияттын негизи катары архетиптердин ролуна өзгөчө көңүл бурулат. Архетиптик моделдердин субъекттердин саясий-укуктук ишмердүүлүгүн жөнгө салуу механизми көрсөтүлөт.

Саясий маданияттын бекем туруктуулугу жана инерциясы, анын тышкы таасирлерге, тарыхый соккуларга, ал тургай радикалдуу социалдык-экономикалык кайра курууларга туруштук берүү жөндөмдүүлүгү ар тараптан каралат. Тарыхый калыптанып калган баалуулуктарга жана жүрүм-турум стереотиптерине негизделген салттуу саясий маданият менен жаңы багыттарды талап кылган заманбап саясий маданияттын ортосундагы татаал диалектика талданат. Бул динамиканын саясий институттардын иштешине тийгизген таасири изилденип, өлкөлөр жана тарыхый доорлор боюнча алардын ишиндеги айырмачылыктарды түшүндүрүлөт.

Саясий маданияттын калыптанышындагы аң-сезимсиздиктин, түпкү аң-сезимдин жана архетиптердин ролун терең түшүнүү саясий процесстерди жана жалпы эле социалдык динамикаларды түшүнүүдө жаңы горизонтторду ачары баса белгиленет. Адамдардын саясий жүрүм-турумуна күчтүү таасир тийгизген жамааттык психиканын жашыруун катмарларын түшүнүү азыркы коомдо саясий турмушунун көп кырдуу аспектилерин талдоо үчүн кыйла кылдат жана терең түшүнүктүү концептуалдык негизди түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул өз кезегинде саясий трансформацияларды башкарууга жана көбүнчө терең маданий карама-каршылыктардан келип чыккан чыр-чатактарды болтурбоо үчүн натыйжалуу ыкмаларды иштеп чыгууда методологиялык негиз болот.

«Кыргыз Республикасында жарандык коомдун калыптанышындагы саясий маданияттын ролу» деген үчүнчү баптын биринчи бөлүмүндө жарандык коомду калыптандыруучу фактор катары саясий маданияттын калыптанышынын тарыхый шарттарына көңүл бурулат. Көчмөн турмуштун кыргыз элинин баалуулуктарынын, каада-салттарынын жана саясий пейзажынын калыптанышына тийгизген таасири талданат. Көчмөндөрдүн жашоо образы кыргыз коомунун социалдык-экономикалык түзүлүшүн, бийликтин борборлоштурулган даражасын жана социалдык топтордун ортосундагы мамилелерди жаратканы баса белгиленет.

Кыргызстандын саясий маданиятына түрк-монгол таасири, ислам жана советтик коммунизм сыяктуу түрдүү маданий агымдардын тийгизген таасири каралат. XIX кылымда XX кылымдын башында өлкөнүн аймагы Россия империясынын курамында болгондугу, бул аймактын экономикалык жана саясий өнүгүшүнө да таасирин тийгизгени белгиленет.

Секуляризация, борборлоштуруу жана коллективдештирүү саясаты ишке ашырылган совет дооруна терең көңүл бурулат. Анда бул саясат өлкөдөгү саясий маданиятка жана коомдук мамилелерге кандай таасир эткени талданат. Саясий маданиятты калыптандырууда салттуу кыргыз маданиятынын, элдин баалуулуктарынын жана дүйнө таанымынын ролу изилденет. Заманизм концепциялары жана акын-демократтардын дүйнө таанымы кыргыз элинин этикалык-философиялык ой жүгүртүүсүнүн чагылышы катары талкууланат.

Кыргызстанда жарандык коомдун өнүгүшүнө уруулук мамилелердин жана кландык аң-сезимдин таасири сын көз менен каралат. Саясий жана жарандык баалуулуктардын бирдиктүү системасына негизделген жаңы улуттук саясатты иштеп чыгуу зарылчылыгы баса белгиленет.

Кыргызстандын саясий маданияты ар кандай тарыхый окуялардын, анын ичинде салттуу көчмөндөрдүн жашоо образынын жана орус колониялык башкаруусунун таасири астында калыптанганы белгиленген. Салттуу баалуулуктарды сактоо менен жарандык коомдун заманбап

демократиялык институттарын өнүктүрүүнүн ортосундагы балансты табуу зарылчылыгы жөнүндө жыйынтык чыгарылат.

Үчүнчү баптын экинчи бөлүмүндө Кыргызстанда саясий маданияттын азыркы абалы жана жарандык коомдун өнүгүү көйгөйлөрү ар тараптуу каралат. Өлкөнүн саясий маданияты эгемендүүлүк алгандан бери саясий системанын бардык компоненттеринде байкалып келе жаткан чыгыш жана батыш элементтеринин чырмалуусу менен мүнөздөлөрү белгиленет.

Кыргызстандын уникалдуу саясий маданиятынын калыптанышына кландык, трайбализм жана көчмөнчүлүктүн тарыхый парадигмаларынын таасири кеңири талдоого алынат. Элиталык жана массалык саясий маданиятта саясий жактан актуалдуу болгон айкын плюралисттик мамилелердин болушу баса белгиленет.

Жарыяланган баалуулуктар менен иш жүзүндөгү жүрүм-турум практикасынын ортосундагы карама-каршылыкта көрүнгөн кыргыз коомунун саясий маданиятындагы “кош стандарт” ((double think) феномени кеңири каралат. Бул өлкөнүн тоталитардык-авторитардык системадан либералдык-демократиялык системага өткөн абалы, салттын жоюлуу процесстери, эскинин бузулушу жана жаңы институттардын калыптанышы, баалуулуктардын багыттарынын өзгөрүшү менен түшүндүрүлөт.

Кыргызстанда “кош стандарттын” пайда болушунун себептери өлкөнүн тоталитардык-авторитардык абалдан демократиялык кайра куруударга өткөн абалында көрүнүп турат. Мурда кыргыз коомуна мүнөздүү болбогон эски институттарды жок кылуу жана либералдык демократиялык баалуулуктарга негизделген жаңы институттарды түзүү процесси жүрүп жатат.

«Улутташтыруу» принциби жана коомдук таламдардын артыкчылыгы совет мезгилиндеги капиталисттик «менчиктештирүү» принциби жана жеке жеке кызыкчылыктардын үстөмдүк кылуусу менен алмашып жатат. Коомдук жыргалчылык үчүн күрөш жалпыга жарыяланган, бирок чындыгында жеке баюунун максаттары ишке ашат. Буга жеке менчиктин институттук нормалары коомдук аң-сезимде тиешелүү мыйзамдуулукка ээ боло элек рынок экономикасына өтүүгө шарт түздү.

Кыргызстандагы азыркы жарандык коомдун структуралары: бейөкмөт уюмдар, саясий партиялар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, салттуу институттар кеңири каралат. Партиялык системанын алсыздыгы жана партиялардын улуттук кызыкчылык эмес, тар топтордун кызыкчылыгын коргоого багыт алганы белгиленет. Өлкөнүн саясий турмушунда партиялардын ролу жетишсиз экендиги баса белгиленет.

Кыргызстанда жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүүгө байланыштуу эки принципиалдуу маанилүү маселе көтөрүлөт:

1. Жарандык коомдун саясий маданиятын калыптандыруу шартында салттуу маданияттын элементтерин жана модернизация процесстеринин кары-катышы жана органикалык айкалышуусу мүмкүнбү?

Бул жерде кыргыз коомунун салттуу баалуулуктарына негизделген батыш үлгүсүндөгү жана саясий маданият мазмунундагы өздөштүрүлгөн демократиялык институттардын ортосундагы шайкештик жок экендиги көрсөтүлөт.

Бул эки линиянын кесилишинде карама-каршылык пайда болот, тактап айтканда, өлкө демократиянын бир формасы катары иш алып барат жана ошол эле учурда авторитардык салттуу практиканы сактап калат.

Жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүү контекстинде салттуу жана модернизациялоо элементтеринин карым-катыш мүмкүнчүлүгү жөнүндө, ошондой эле бул процесске таасир эткен негизги көйгөйлөр жөнүндө фундаменталдуу маселелер көтөрүлөт.

2. Чыныгы демократиялык саясий маданияттын өнүгүшүнө жана жетилген жарандык коомдун пайда болушуна тоскоол болгон негизги көйгөйлөр кайсылар? Жарандык коомдун саясий маданиятынын өнүгүшүнө тоскоол болгон төрт негизги көйгөй бар:

Саясий маданияттын жана калктын маалымат алуусунун төмөнкү деңгээли: бул маселе жарандардын билим деңгээлинин жана өлкөдөгү саясий процесстер жөнүндө маалымдуулугунун жетишсиздигинен улап жаралат. Социологиялык изилдөөлөрдүн жыйынтыгына караганда, калктын жарымынан көбү парламенттин ишин, ал кабыл алган мыйзамдар тууралуу билбейт. Саясий катышуу шайлоодо добуш берүү менен гана чектелет. Саясатка болгон кызыгуунун төмөндүгү жана коомдук турмушка пассивдүү катышпаганы жарандык маданияттын начар өнүккөндүгүнөн кабар берет.

Мамлекеттик органдардагы коррупция: мамлекеттик органдарда жана башкаруу органдарында коррупциянын жогорку деңгээли жарандардын саясий институттарга болгон ишенимин кетирип, коомдо укуктук нигилизмдин жайылышына шарт түзөт. Коррупциялык схемалар жана практикалар, мамлекеттик бийликтин айкындуулугунун төмөн деңгээли чыныгы демократиялык механизмдердин өнүгүшүнө жана жарандык коомдун натыйжалуу иштешине тоскоол болот.

Мамлекет менен жарандык коомдун ортосундагы начар байланыш: мамлекеттик түзүмдөр менен жарандык коом институттарынын (ӨЭУ, коомдук кыймылдар ж.б.) карым-катышы жана байланыш каналдары жакшы өнүккөн эмес. Бул саясий чечимдерди кабыл алууда ар түрдүү социалдык топтордун таламдарын толук эсепке алууга мүмкүн эмес. Иш жүзүндө, мамлекет менен жарандык коом бири-биринен обочолонуп иштешет.

Жарандык коомдун негизи катары калыптанган орто класстын жоктугу: Кыргызстанда батыш өлкөлөрүндө жарандык коомдун

өнүгүүсүнүн негизи болгон ири орто класс өнүгө элек. Калктын жакыр жана бай болуп бөлүнүшү үстөмдүк кылып, демократиялык реформалар жана жарандык активдүүлүк үчүн күчтүү социалдык базанын калыптанышына тоскоол болбойт. Орто класс демократиялык баалуулуктардын алып жүрүүчүсү жана модернизация процесстеринин кыймылдаткыч күчү болуп саналат.

Үчүнчү бөлүмдө Кыргыз Республикасында жарандык коомдун саясий маданиятын өнүктүрүү концепциясын камтыган "Жарандык коомдун өнүгүүсүн жакшыртуу үчүн саясий маданиятты жогорулатуунун негизги багыттары" каралат. Теманын актуалдуулугу жана мындай концепцияны иштеп чыгуунун зарылдыгы мамлекеттик башкаруу, жарандык коом, ЖМК, билим берүү жана коомдук турмуштун башка чөйрөлөрүндөгү негизги ченемдик-укуктук актыларды жана мамлекеттик программаларды талдоонун негизинде аныкталган.

Концепциянын негизги максаты Кыргызстандын калкынын саясий маданиятын калыптандырууга багытталган чаралардын комплексин иштеп чыгуу болуп саналат. Концепция өлкөнүн этникалык жана маданий өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле ар кандай коомдук мекемелердин жана уюмдардын кызыкчылыктарын эске алуу менен комплекстүүлүк принциптерине негизделген. Мамлекеттик саясаттын алты негизги багыты сунушталат.

Биринчи багытта жарандардын саясий чечимдерди кабыл алууга катышуусу үчүн шарттарды түзүү каралган. Бул шайлоолорго жеткиликтүүлүктү кеңейтүү, анын ичинде электрондук добуш берүү жана билим берүү өнөктүгү аркылуу, көз карандысыз ЖМКларды жана сөз эркиндигин илгерилетүүнү жана жарандар менен өз ара аракеттенүүдө бейөкмөт уюмдардын ролун күчөтүү иштерин камтыйт.

Экинчи багыт мамлекеттик кызматкерлердин саясий маданиятын өнүктүрүү аркылуу мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу системасын өркүндөтүү максатын көздөйт. Аткаминерлер үчүн укук, башкаруу, этика, лидерлик сапаттар, этикалык кодекстерди жана стандарттарды ишке ашыруу, заманбап технологиялар, жарандарды тартуу механизмдери, эмгекке татыктуу кызматка алуу системасы, ошондой эле укуктук реформалар боюнча комплекстүү окутуу программалары сунушталат.

Үчүнчү багыт мамлекеттик органдарынын ишмердүүлүгүн коомдук көзөмөлдөө механизмдерин өнүктүрүүгө арналган. Иш-чараларга арасында коомдук мониторинг, жергиликтүү коомдук комитеттерди түзүү, жарандардын мыйзам бузуулар боюнча арызудануу механизмдери, демократия боюнча билим берүү, адам укуктары жаатындагы эл аралык кызматташуу кирет.

Төртүнчү багыт жарандык демилгени, ишкердикти жана колдоого өлкөдө орто классты калыптандырууга багытталган. Чакан жана орто бизнести, инфраструктураны өнүктүрүүнү жана бул жаатта инновацияларды өнүктүрүү боюнча иш-чаралар каралган.

Бешинчи багыт калктын билим деңгээлин жана саясий процесстер тууралуу маалымдуулугун жогорулатуу максатын көздөйт. Бул маалыматтык кампанияларды, жалпыга маалымдоо каражаттарын тартуу, партиялардын жана жарандык коомдун катышуусу менен конференцияларды уюштуруу, интернет-ресурстарды өнүктүрүүнү камтыйт.

Алтынчы багыт өлкөдөгү демократиялык институттарды жана баалуулуктарды бекемдөөгө арналган. Сот системасынын көз карандысыздыгы, шайлоо процессин өркүндөтүү, саясатта түрдүү топтордун өкүлчүлүгү, жарандык коомду колдоо, билим берүү, эл аралык кызматташтык, тынчтыкты сактоо жана диалог маселелери каралат.

Жыйынтыктап айтканда, саясий маданиятты калыптандыруу — концепцияны кылдат пландаштырууну жана аткарууну талап кылган татаал иш. Ал маданият туура ишке ашырылса, жарандык коомдун өнүгүшүнө оң таасирин тийгизип, Кыргызстанда демократиянын чыңдалышына негиз түзө алат.

КОРУТУНДУ

Бул изилдөө Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын таасиринин актуалдуу жана практикалык маанилүү проблемасына арналган. Бул тема азыркы мезгилде өлкөнүн татаал социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий пейзажынын шартында өзгөчө мааниге ээ.

Саясий маданиятты изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздерине ар тараптуу талдоо жүргүзүлүп, кыргыз коомунун өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүнө басым жасалды. Батыш, советтик, орус жана кыргыз изилдөөчүлөрүнүн эмгектериндеги «саясий маданият» түшүнүгүнүн эволюциясы каралып, негизги парадигмалар, ыкмалар жана мектептер аныкталды. Саясий маданияттын колдонулуп жаткан теориялары алардын Кыргызстандагы жарандык коомду талдоодо колдонулушу сын көз караш менен бааланды. Саясий маданиятка автордун аныктамасы кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасынын жана салттарынын таасири астында калыптанган саясий аң-сезимдин жана жүрүм-турумдун туруктуу моделдеринин жыйындысы катары сунушталды.

Кыргызстанда саясий маданияттын калыптанышынын тарыхый шарттарын жана факторлорун ар түрдүү этаптарда – салттуу, советтик жана постсоветтик мезгилде изилдөөгө олуттуу салым кошулат. Азыркы саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү, анын синкреттик, сегменттелген мүнөзү, салттуу жана модернизациялык элементтердин айкалышы кеңири талдоого алынды. Тарыхый мурастын элементтери менен батышташтыруу процесстеринин карым-катышынын татаал диалектикасы аныкталды.

Жарандык коомдун ар тараптуу өнүгүшүнө тоскоол болгон кийинки негизги маселелер аныкталды: калктын саясий маданиятынын жана жарандык катышуусунун төмөн деңгээли, мамлекеттик органдардагы коррупция, мамлекеттик органдар менен жарандык институттардын начар байланышы, социалдык база катары өнүккөн орто класстын жоктугу.

Критикалык талдоонун негизинде изилдөөдө Кыргызстанда жетилген жарандык коомду калыптандырууга көмөктөшүү максатында саясий маданиятты жогорулатуунун концептуалдык модели иштелип чыкты. Концепцияда укуктук реформалар, коомдук көзөмөл, жарандык демилгелерди колдоо, билим берүү, калкты маалымдоо багытында чаралардын комплекси каралды.

Изилдөөнүн натыйжалары саясий маданият феноменин жана анын коомдук кайра куруулардын жүрүшүнө таасиринин механизмдерин теориялык жактан тереңдетүүгө көмөктөшөрү шексиз. Иштин жыйынтыктары жарандык коомду өнүктүрүү, Кыргыз Республикасында саясий жана жарандык институттарды өркүндөтүү боюнча мамлекеттик саясатты оптималдаштыруу үчүн маанилүү колдонмо потенциалга ээ. Алынган жыйынтыктарды жогорку окуу жайларында саясий илимдерди окутууда колдонууга болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын негизинде төмөнкүдөй практикалык сунуштар көрсөтүлөт:

-Калктын саясий маданиятынын жана жарандык активдүүлүгүнүн деңгээлин жогорулатуу максатында жарандык билим берүүнүн жана агартуунун мамлекеттик программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу. Программада окуу жайларында курстар, массалык маалымат каражаттарында маалыматтык кампаниялар, семинарлар жана тренингдер камтылууга тийиш.

-Мамлекеттик башкаруу системасында коррупцияга каршы күрөшүү боюнча комплекстүү чараларды көрүү, анын ичинде коррупцияга каршы мыйзамдарды өркүндөтүү, коомдук көзөмөлдүн эффективдүү механизмдерин түзүү, коррупцияны аныктоо атмосферасын түзүү.

-Мамлекеттик органдар менен жарандык коом институттарынын ортосундагы карым-катыштын жана кайтарым байланыштын институционалдык каналдарын түзүү. Коомдук кеңештердин системаларын, коомдук угууларды жана жарандардын демилгелери үчүн онлайн платформаларды өнүктүрүү.

-Жарандык коомдун социалдык базасын - орто классты түзүүнүн негизи катары чакан жана орто бизнести мамлекеттик колдоо чараларынын комплекси түзүү. Каттоо, салык салуу жана бизнести насыялоо процедураларын жөнөкөйлөтүү.

-Кызмат адамдарынын жогорку кесиптик саясий маданиятын түзүүгө багытталган мамлекеттик кызмат системасына реформа жүргүзүү. Укук, этика, лидерлик сапаттары жана милдеттүү жүрүм-турум кодекстери боюнча окуу программаларын киргизүү.

-Демократиялык институттарды өнүктүрүү, адам укуктарын коргоо, жарандык коомду колдоо жаатындагы эл аралык кызматташтыкты чыңдоо. Дүйнөлүк мыкты тажрыйбаларды жана эксперттик жардамды колдонуу.

Бул сунуштарды ишке ашыруу Кыргыз Республикасында демократиялык саясий маданиятты жана өнүккөн жарандык коомду калыптандыруу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзөт.

ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Канатбеков, Э. К. Формирование политической культуры Кыргызстана [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2020. – № 4(54). – С. 52-57. – DOI 10.35254/bhu.2021.54.10.
2. Канатбеков, Э. К. Влияние геополитического фактора на формирование политической культуры международных отношений [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2020. – № 4(54). – С. 48-51. – DOI 10.35254/bhu.2021.54.11.
3. Канатбеков, Э. К. Роль государства в развитии гражданского общества [Текст] / Э. К. Канатбеков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2021. – № 3. – С. 219-223. – DOI 10.26104/NNTIK.2019.45.557.
4. Канатбеков, Э. К. К вопросу политической культуры правящих элит Кыргызской Республики как негативное влияние на развитие "гражданского общества" [Текст] / Э. К. Канатбеков // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2021. – № 2. – С. 247-252. – DOI 10.26104/IVK.2019.45.557.
5. Канатбеков, Э. К. Особенность политической культуры Кыргызстана [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2021. – Т. 21, № 3. – С. 174-180.
6. Канатбеков, Э. К. Основы понятия "политическая культура" [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2021. – Т. 21, № 3. – С. 166-173.
7. Канатбеков, Э. К. Этно-культурологические вопросы в политической культуре кыргызского народа [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Кыргызского государственного университета строительства, транспорта и архитектуры им. Н.Исанова. – 2022. – № 3(77). – С. 1330-1335. – DOI 10.35803/1694-5298.2022.3.1330-1335.
8. Канатбеков, Э. К. Гражданское общество: сущность, функции и институты [Текст] / Э. К. Канатбеков // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. – № 2. – С. 211-216. – DOI 10.26104/NNTIK.2023.53.13.045.
9. Канатбеков, Э. К. Политическая социализация как основа гражданского общества в Кыргызстане [Текст] / Э. К. Канатбеков // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2024. – № 1(67). – С. 46-53. – DOI 10.35254/bsu/2024.67.07.
10. Канатбеков, Э. К. Политическая социализация как фактор развития политической культуры гражданского общества в Кыргызской Республике [Текст] / Э. К. Канатбеков // Актуальная Евразия: коллективная монография. Том II. — СПб.: Университет при МПА ЕврАзЭС, 2024. – С. 70-91. (Серия «Евро-Азиатские исследования», ISSN 2713-2862).

Канатбеков Эдил Канатбековичтин «Кыргыз Республикасында жарандык коомдун өнүгүшүнө саясий маданияттын тийгизген таасири» деген темада саясий институттар, процесстер жана технологиялар – 23.00.02 адистиги боюнча саясий илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Өзөктүү сөздөр: *саясий маданият, жарандык коом, архетип, стереотип, тарыхый мурас, аң-сезимсиздик, ата-бабалардын аң-сезими, кландык, саясий баалуулуктар, модернизация.*

Изилдөөнүн объектиси болуп азыркы шарттарда Кыргыз Республикасынын жарандык коомунун саясий маданияты эсептелет.

Изилдөөнүн предметин саясий маданияттын өзгөчөлүктөрү жана анын Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасиринин даражасы түзөт.

Изилдөөнүн максаты - Кыргыз Республикасындагы жарандык коомдун өнүгүү фактору катары саясий маданияттын маанисин аныктоо.

Изилдөөнүн усулдук негизин усулдардын жыйындысы түздү: тарыхый, себептик, логикалык, тутумдук, индуктивдүү, дедуктивдүү жана мазмундук талдоо.

Илимий жаңылыгы: адабиятта «саясий маданият» концепциясынын эволюциясына системалуу талдоо жүргүзүлүп, негизги парадигмалар, ыкмалар жана мектептер аныкталды. Саясий маданияттын болгон теорияларын жана концепцияларын алардын улуттук өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен Кыргызстандын жарандык коомун талдоого колдонулуу позициясынан сын көз караш менен баалоо жүргүзүлдү. Кыргыз элинин тарыхый тажрыйбасынын жана салттарынын таасири астында калыптанган саясий аң-сезимдин жана жүрүм-турумдун үлгүлөрүнүн жыйындысы катары караган «саясий маданият» түшүнүгүнүн чечмелениши сунушталган. Кыргызстанда ар кандай тарыхый этаптарда - салттуу, советтик жана постсоветтик мезгилдерде саясий маданияттын калыптанышынын негизги багыттары жана себептери аныкталган. Жарандык коомдун өнүгүшү үчүн негизги тоскоолдуктар, анын ичинде, калк арасындагы саясий маданияттын төмөн деңгээли, коррупция, өкмөт менен коомдун начар байланыштары, ошондой эле, орто таптын жоктугу байкалат. Кыргызстанда жарандык коомду чыңдоо максатында саясий маданиятты жогорулатуу стратегиясы сунушталды. Ал юридикалык, билим берүү жана маалыматтык чөйрөлөрдөгү бир катар демилгелерди, ошондой эле, жарандык демилгелерди жана коомдук көзөмөлдү колдоону камтыйт.

Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси: диссертациянын теориялык жоболору жарандык коомдун калыптанышында саясий маданияттын ролу жөнүндө түшүнүктөрдү терендетүүгө мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жыйынтыктары мамлекеттик саясатты өркүндөтүү жана Кыргызстандагы жарандык институттардын ишин жакшыртуу үчүн практикалык дараметке ээ. Изилдөөнүн жыйынтыктары жогорку окуу жайларында атайын курстарды – саясат таануу, социология, тарых жана саясий маданият тармактары боюнча даярдоо жактарында колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

Диссертации Канатбекова Эдиля Канатбековича на тему: «Влияние политической культуры на развитие гражданского общества в Кыргызской Республике» на соискание ученной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - Политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: политическая культура, гражданское общество, архетип, стереотип, историческое наследие, бессознательность, родовое сознание, клановость, политические ценности, модернизация.

Объектом исследования выступает политическая культура гражданского общества Кыргызской Республики в современных условиях.

Предметом исследования является особенности политической культуры и степень ее влияния на развитие гражданского общества в Кыргызской Республике.

Цель исследования – определить значение политической культуры как фактора развития гражданского общества в Кыргызской Республике.

Методологическую основу исследования составила совокупность методов: исторического, причинно-следственного, логического, системного, индуктивного, дедуктивного и контент анализа.

Научная новизна: Проведен системный анализ эволюции концепта «политическая культура» в литературе, выявлены ключевые парадигмы, подходы и школы. Осуществлена критическая оценка имеющихся теорий и концепций политической культуры с позиций их применимости к анализу гражданского общества Кыргызстана с учетом ее национальной специфики. Предложена трактовка понятия «политическая культура», рассматривающая ее как совокупность моделей политического сознания и поведения, сформированных под влиянием исторического опыта и традиций кыргызского народа. Выявлены основные тенденции и факторы формирования политической культуры в Кыргызстане на разных исторических этапах - традиционном, советском и постсоветском периодах. Выделяются основные препятствия для развития гражданского общества, включая низкий уровень политической культуры среди населения, коррупцию, слабые связи между правительством и обществом, а также отсутствие среднего класса. Предложена стратегия повышения политической культуры с целью укрепления гражданского общества в Кыргызстане, которая включает ряд инициатив в юридической, образовательной и информационной сферах, а также поддержку гражданских инициатив и общественного надзора.

Научно-практическая значимость исследования: теоретические положения диссертации позволяют углубить представления о роли и значении политической культуры в становлении гражданского общества. Выводы исследования обладают практическим потенциалом для совершенствования государственной политики и улучшения работы гражданских институтов в Кыргызстане. Результаты исследования могут применяться в высших учебных заведениях в процессе подготовки специальных курсов – политологии, социологии, истории и по дисциплине политическая культура.

SUMMARY

Of the Dissertation of Edil Kanatbekovich Kanatbekov on the topic: "The Influence of Political Culture on the Development of Civil Society in the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Political Sciences in the specialty 23.00.02 - Political Institutions, Processes and Technologies

Keywords: political culture, civil society, archetype, stereotype, historical heritage, unconsciousness, tribal consciousness, clannishness, political values, modernization.

The object of the research is the political culture of civil society in the Kyrgyz Republic in modern conditions.

The subject of the research is the peculiarities of political culture and the degree of its influence on the development of civil society in the Kyrgyz Republic.

The aim of the research is to determine the significance of political culture as a factor in the development of civil society in the Kyrgyz Republic.

The methodological basis of the research was a combination of methods: historical, causal, logical, systemic, inductive, deductive and content analysis.

Scientific novelty: A systematic analysis of the evolution of the concept of "political culture" in literature has been carried out, and key paradigms, approaches and schools have been identified. A critical assessment of existing theories and concepts of political culture has been made from the standpoint of their applicability to the analysis of civil society in Kyrgyzstan, taking into account its national specifics. An interpretation of the concept of "political culture" is proposed, considering it as a set of models of political consciousness and behavior formed under the influence of the historical experience and traditions of the Kyrgyz people. The main trends and factors in the formation of political culture in Kyrgyzstan at different historical stages - traditional, Soviet and post-Soviet periods - are identified. The main obstacles to the development of civil society are highlighted, including the low level of political culture among the population, corruption, weak ties between the government and society, as well as the lack of a middle class. A strategy for enhancing political culture in order to strengthen civil society in Kyrgyzstan is proposed, which includes a number of initiatives in the legal, educational and information spheres, as well as support for civic initiatives and public oversight.

Practical significance of the research: The theoretical provisions of the dissertation allow for a deeper understanding of the role of political culture in the formation of civil society. The findings of the research have practical potential for improving public policy and improving the work of civil institutions in Kyrgyzstan. The results of the research can be applied in higher education institutions in the process of preparing special courses - political science, sociology, history and on the subject of political culture.